

УДК: 323.1:329(497.1)
Примљено: 11. октобра 2010.
Прихваћено: 25. новембра 2010.
Прегледни рад

Српска политичка мисао
број 4/2010.
год. 17. vol. 30.
стр. 187-206.

Милојица Шutowић

Филозофски факултет, Косовска Митровица

ПОЛИТИЧКИ ПЛУРАЛИЗАМ И/ИЛИ НАЦИОНАЛНИ МОНИЗАМ

*„Ко би могао веровати да ужас може
постати свакидашњи живот једног човека.”*

И. Андрић

Сажетак

Обнова политичког плурализма у бившој Југославији довела је процес њене дезинтеграције до кулминације. Он је резултирао распадом државе, друштва по националним шавовима. Сменом комунистичког монопола, националним монополем, растакање заједничке државе, одвијало се по сценарију 14. конгреса Савеза комуниста Југославије. Распад комунистичке партије претходио је распаду Југославије.

Кључне речи: Југославија, комунизам, политички плурализам, национални монизам, дезинтеграција, распад.

Неизмеран број националних захтева пробуђених националиста у Југославији, водио је земљу потенцијално у најопаснију политичку замку болесника на Балкану, одводећи је у живо блато паљења балканског бурета барута, „балканизацијом” заједничке вишенационалне државе, сукобљене са принципом државе једне нације, који је отварао питања како обуздати деспотизам већине, сачувати права мањина, када признати право на самоопредељење народа, који нису научили лекцију да живе заједно, патећи од нерешених националних питања и старих сукоба, историјски потврђених чињеница који су убрзали распад, наметањем националне државе.¹⁾ То је сејало семе нових националних сукоба у потпуно измењеном систему вредности и међународног окружења, рушењем

1) Види: Ч. Инграо, „Десет ненаучених лекција у Средњој Европи – поглед историчара“, у: *Ненаучена лекција: средњоевропска идеја и српски национални програми*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, 2001, стр. 7-31.

комунизма и тржишних реформи глобалним ширењем цивилног друштва западног стила, односно глобалног домаћаја тржишних институција, које су у стању „да подрже културну разноврсност у мирољубивом духу како у односима између држава, тако и у њиховим оквирима”, што представља „плуралистички изазов за пост-либералну мисао”. Али још увек далеко од тога да „буде весник универзалног тријумфа либералних идеја и институција Запада”, пошто ће се догађаји који су се одиграли после совјетског слома у историјској перспективи јавити у „једном друкчијем светлу – као увод у епоху слабљења Запада”. Јер је рушење совјетског монолита било „у крајњој линији промашај универзалистичке западне идеологије, то јест једне специфичне идеје Просвећености; то није био крај већ повратак историје и то у облицима за које је било исто толико мало изгледа да буду либерални колико и поново марксистички”. Зато Џон Греј не види разлога за измену става који је још октобра 1989. изразио: „Ако дође до пада совјетског тоталитаризма, то ће највероватније бити само појединост у слабљењу западних култура у којима је он рођен, култура потресених малтузијанизмом етничким и фундаменталистичким сукобима који ће више но било која европска идеологија, чини се, доминирати у веку који наступа”.²⁾

Агресивни национализам који је уништио Југославију на почетку задње деценије прошлог века потврдио је оваква предвиђања, иако југословенски експеримент либералног комунизма за разлику од Совјетског Савеза, није био „диктатура центра, идеолошка тираније, деспотизам једне етничке групе” или „колонијална империја”.³⁾ Заснован на претпоставци, да народи који су се у прошлости међусобно сукобљавали могу научити да заједнички живе и да им у том аутохтони „национални комунизам” може помоћи, овај експеримент ни у замисли, ни у примени није успео, мада је водио националистичку политику, повећао животни стандард и потрошњу, увео модернизацију у државу (којој је у једра дувао волстритски капитал), признао постојање плурализма (самоуправних) интереса у циљу дозирање политичке либерализације и истицања реформског демократског потенцијала, али одбијајући неколико деценија прихватање западног система вредности. Почетне предности елиминисане су неуспесима током осамдесетих, завршавајући тамо одакле се пошло, окретањем западним садржајима, настојањем да их интегрише у неинтегрисано југословенско друштво.

2) Џ. Греј, *Либерализам*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 132-134.

3) В. Зимерман, *Порекло једне катастрофе: Југославија и њени рушитељи*, Дан Граф, Београд, 1996, стр. X.

Оно се као Средња и Источна Европа и даље суочава са истим нерешеним историјским проблемима који су га оптерећивали и пре бурних револуционарних покушаја, па је на дневном реду поново: недовршено формирање нација, изградња грађанског друштва, модерне демократије и осавремењавање привреде.⁴⁾

Ова трансформација и само рушење комунизма сучељава се са све већим сиромаштвом, губитком сигурности, снажном ксенофобијом, националистичким фундаментализмом, носталгијом за бившом величином, присуством бивших бораца пропале идеологије, тражење жртвеног јарца и непостојања демократске традиције, нити демократских установа. Проблем је утолико сложенији и већи, што и сам Запад, који је у дугом раздобљу „представљао економски и политички излог намењен Истоку, пролази кроз лош период. Демократија је свуда дошла на лош глас: на тешкоће у функционисању парламентарног система надовезао се и гнојни оток корупције, који прети да се излије изнад многих земаља...”⁵⁾

С друге стране, након толико времена лишавања и уверавања да је све друго и друкчије наопако, неприхватљиво и грешно, природно је то, што многи сад верују да све стоји супротно, изражено љупком домаћом либерално – космополитском вером у Запад и Европу, у коју треба „стићи”, повезану с необавештеношћу у провинцијалним илузијама о свету нових утопија, њихове правичности, слободе и несебичности. У том времену опште небриге, алкавости, занемаривања факата и спремности да се суди на основу предубеђења и стереотипа, напор за демократизацију земље чврсто је испреплетан са трендом убрзане дезинтеграције, суревњивости и општег сумњичења, праћен говором мржње, вербалног изражавања шовинизма, расизма и ксенофобије с циљем јавног сатанизовања других етничких, верских или политичких групација, као увод у физичко насиље и ратни расплет замршеног југословенског чвора, оптерећеног: дневним дозама опањкавања, неподношљиве искључивости, примитивизма, црно-белих шема, интрига и вербалног терора над наводним непријатељима државе и нације, прекидом међусобних комуникација и злослутне ново/старе поделе на патриоте и издајнике оркестриране из врхова власти. Тиме је контаминиран највећи средишњи простор јавне сцене у центру политичких збивања и на ударним местима у медијима, који индоктринишу, манипулишу и застрашују преносећи ставове режима народу од Скопља до Љубљане (што не значи да све стране треба

4) И. Беренд, *Централна и Источна Европа 1944-1993*, ЦИД, Подгорица, 2001, стр. 17.

5) Ж. Жилијар, *Фашизам који надире*, Радио Б92, Београд, 1999, стр. 14. Види: М. Crozier, (ed), *The Crisis of democracy*, New York, 1975.

изједначити), служећи као инструмент легитимације националних политика, чиме је обележено формирање вишепартијског система и првих слободних избора. То је још више поделило мишљења о одрживости вишенационалних и демократских држава, не само међу политичким актерима, већ и међу научним ауторитетима.

На једној страни, у том погледу изражава се скептичност, јер „етнички плурално друштво (...) не представља плодно тле за демократске вредности и стабилност”.⁶⁾ Чак и „напредно демократско друштво” (полиархија) изложено је ризицима „супкултурног плурализма”, посебно уколико становници једног дела земље верују да њихове основне вредности и живот угрожавају становници других (другог) делова. Суочена са таквом врстом конфликта „полиархија ће се највероватније распасти у грађанском рату или ће у оба дела бити замењена недемократским режимом, а могућ је и један и други исход”. Једини недемократски режим у стању је успешно сузбити „јавно испољавање једног оваквог латентног конфликта примењујући средства силе и принуде којима располаже”, али „полиархија то не може учинити – а да не престане да буде полиархија”.⁷⁾ За разлику од демократских земаља где организациони плурализам током дугог трајања развија неки облик самоодржања, његова динамика у ауторитарним режимима може имати сасвим другачије последице. Широка либеризација и разгранати плурализам организација и интереса у екстремном виду (мада може и у мање екстремном) увек „представља озбиљну опасност за ауторитарни режим; негде угрожава и само територијално јединство земље”. Либерализација поткопава моћ тренутних управљача да господаре државом, и преко ње највећим дијелом друштва, па захтев за већом личном и организационом аутономијом и смањењем препрека опозицији, властодршци, с правом виде као револуционаран. У том смислу ни југословенски поредак није био изузетак, мотрећи на праг, преко кога су захтеви за даљом либерализацијом, од стране вођа, посматрани и третирани као субверзија, јер би свако даље спуштање баријера „неизбежно водило организованој политичкој опозицији, која би претила да поткопа владајућу позицију партије, њених вођа, и могуће, само јединство земље”.⁸⁾

С друге стране, и поред противречних гледишта о вредностима плурализма у земљама различитог степена хетерогености

6) A. Rabushka i K. Shepsle, *Politics in Plural Societies: A Theory of Democratic Instability*, Oh: Charles E. Merrill, Columbus, 1972, str. 92.

7) Р. Дал, *Демократија и њени критичари*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 343.

8) Р. Дал, *Дилеме плуралистичке демократије*, БИГЗ, Београд, 1994, стр. 69-70. Види: *Dilemmas of Pluralist Democracy: Autonomy versus Control*, Yale University Press, New Haven, 1982.

које носе могућности потенцијалних раскола, изражавају се и оптимистичка мишљења, с уверењем да је демократија компатибилна с подељеним друштвом, уколико држава успе да успостави своју легитимност, и да федерализам може бити од користи у успостављању легитимитета међу припадницима етнички подељених друштава,⁹⁾ какво је било југословенско кризно друштво. Исход те кризе једни су повезивали са дешавањима с политичким плурализмом, видећи у њему предуслов изласка из југословенске кризе, с обзиром да политички плурализам даје могућност превладавања отуђености носилаца политичких функција од грађана, враћањем изгубљеног поверења; избегавања непродуктивног сукобљавања „унутар Партије на „власти” у Партији, како би се помоћу ње стекла стварна контрола над свим институцијама власти у земљи”; успостављања модерне „правне државе”, без које није могуће успоставити ефикаснији модел привређивања и успешније деловање у свим областима друштвеног живота. Те промене подразумевају развијање Југославије као модерне демократске заједнице уважавањем друштвене реалности у концепирању нових системских решења, без чега нема „нерегресивног излаза” из све драматичнијег друштвеног стања.¹⁰⁾ При том се превиђала чињеница да демократски плурализам, ма колико да је пожељан, није без проблема и може доприносити „стабилизовању неправди, искривљавању грађанске свести, изокретању програма друштвених послова и отуђивању коначне контроле над оним што је зацртано као друштвени програм”.¹¹⁾ Осим тога и плуралистички пореци са дугом демократском традицијом показују неефикасност у решавању етничких сукоба. Још је (1937.) британски историчар Тревилџан исказао своје очајање неспособношћу демократских установа да превазиђу етничке сукобе.

„Истина је да се чак и најсамосвојнији и уходани демократски начин живота претешко примењује ако се тиче мањине која не жели да живи под вашом влашћу. Знамо веома добро да ми сами никада нисмо могли употребити демократију у покушајима да владамо Ирцима”.¹²⁾

Оваква запажања добила су своју потврду у огромним реалним тешкоћама управљања југословенском „троструком тран-

9) Vidi: S. Bose, *State Crises and Nationalities Conflict in Sri Lanka and Jugoslavia, Comparative Political Studies*, Vol. 28, № 1/1995, str. 87-116.

10) С. Болчић, „Како из политичке кризе“, *Наше теме*, Год. XXX, бр. 12/1989, стр. 3152, 3166.

11) Р. Дал, *Дилеме плуралистичке демократије*, op. cit., стр. 68.

12) Цит. Ч. Инграо, нав. дело, стр. 19.

зицијом” (С. Вудворд) према вишестраначкој демократији, тржишној економији и властитој националној државности, обично формулисане захтевима за демократизацијом и децентрализацијом, преласка из ауторитаризма у демократију, који је био у сенци дезинтеграције и национализма, широко прихваћене платформе националне мобилизације „решавања” проблема мултинационалне заједнице структурирањем политичке моћи у оквиру етно-националних граница, све већим слабљењем федералне моћи, што је стварало готово оптималне услове за националну мобилизацију и сепаратизам. Национална мобилизација подстицала је жеђ за демократијом узрокујући отварање политичког плурализма и рушење комунизма у Источној Европи,¹³⁾ мада захтеви за изборима у Југославији нису толико проистекли из притиска народа, колико из опредељења политичара да стекну и обезбеде већу власт над својим национално-територијалним феудима, па и по цену тровања атмосфере, погоршањем подношљиве етничке напетости и стварањем нерешиве геополитичке неравнотеже, задржавањем континуитета ауторитаризма. Јер прелазак с језика комунизма на језик демократије подразумева потребу промене речника и граматике. Али то није ни мало једноставно. „Но, ако желите да пређете из језика комунизма на језик национализма, довољно је да промените речник. Граматика остаје иста. Тип менталних структура које изграђује нови систем почива на темељима који су већ постојали у комунизму... то је укључење наспрам искључења и насиље као легитиман начин за остварење раније идеолошких а сад националних циљева”.¹⁴⁾ Њихово остваривање укључивало је позиционирање према „старом режиму” и демократским променама доприносићи ескалацији етничких сукоба у којим је сваки народ убрзано тражио излаз из сиве зоне заједничке државе, која је све више губила вредност у различитим интерпретацијама Југославије као федерације или конфедерације. Најава вишепартијских избора избацила је на светлост дана све оно што се у Југославији збивало готово читаву деценију, заоштравајући питање њеног идентитета и опстанка, без успостављања правила игре која би омогућила његово разрешење или процедуру мирног распада.

Полазећи од тадашњих друштвених (не)прилика и позиције владајуће партије изражавана је скепса о могућности политичких

13) Vidi: S. R. Bollerup, i, C. D. Christensen, *Nationalism in Eastern Europe: Causes and Consequences of the National Revival and Conflicts in Late-Twentieth-Century Eastern Europe*, Macmillan Press, London, 1997.

14) K. Gebert, *The Political culture of Central Europe*, in: M. Salter (ed) *After the Revolutions Democracy in East Central Europe*, Life&peace Institute, Uppsala, 1996, str. 23.

партија у Југославији. „Можда је могућ такав плурализам, али онда није могућа Југославија као јединствена политичка заједница... Уосталом, ми неку варијанту тог плурализма већ имамо у виду осам републичких, односно покрајинских организација ЦК, а како стоји с Југославијом то је евидентно”¹⁵⁾

Отуда се брзина процеса демократизације у Југославији разликовала у њеним различитим деловима и претходиле су јој различите стратегије борбе против политичке опозиције. Словеначка политичка елита употребом стратегије селективног припитомљавања и могућности силаска партије с „власти” укидала је руководећу улогу партије и предвиђала је увођење вишепартијског система који је легализован децембра (1989.) након бурних догађаја у Источној Европи. То је још више распламсало „рат нерава” између Србије и Словеније,¹⁶⁾ док су хрватски комунисти следећи словеначко руководство напустили стратегију репресије и скоро две деценије хрватске „шутње” плашећи се разбуктавања сукоба између Срба и Хрвата, прешли на осуду испада Београда, под притиском јавног мњења које је прилазило оним који су му обећавали чврсто и делотворно супротстављање национализму и ауторитаризму београдских комуниста, дајући до краја одушка поклицима и наздрављању: „Да Слободан Милошевић и његова политика морају пасти” (Ф. Туђман).¹⁷⁾ У Србији је преовлађивала *стратегија превенције*, где је партија на власти, доласком Милошевића на њено чело, прочишћавањем руководства, одржавајући континуитет власти, супротстављајући се претходном руководству, стварајући утицај промена које су извеле „нове” снаге, заузимањем опозиционог

15) Ј. Мирић, *НИИ*, 6. III 1988, стр. 7.

16) Београдска Дуга је писала да се боји „да ће Словенија самозадовољно пре свршити у порнографији него демократији. Уосталом, народ словеначки као највећи догађај сезоне изабрао не „Младину”, него часопис за вулгарну хаусторску порнографију „Врући крај”, који штампан на најлошијем папиру, без подршке Партије и Социјалистичког савеза, не шљиви естрадне политичаре и на радост својих читалаца, уместо конфузног теоретисања и загонетки Јанеза Јанше, Тараса Кермаунера и Димитрија Рупела, објављује голицаву искрену исповест „прве пушачице Словеније”, *Дуга*, 7-20. I 1989, стр. 75.

17) Туђман је ту изјаву дао на састанку иницијативног одбора за формирање Хрватске демократске заједнице (ХДЗ). Он је у београдској штампи представљен као „већина на црним листовима и у белим књигама дуго проскрибованих књижевника, академика, научника и уметника, протагониста масовног покрета у Хрватској, који су по правилу ћутке и аплаузом изражавали своју солидарност... И колико година раније Фрањи Туђману била су „одузета грађанска права”, па и право да јавно о било чему мисли и говори. Имао је у неком полузаточеном статусу малтене дежурног усташе у Загребу. А данас би вероватно за оно исто што су га два пута хапсили, судили и упућивали на робију, био изабран или за члана неког високог политичког форума у Хрватској, или за угледног академика или барем за кolumnисту у листу „Данас”. М. Марић, Писмо нерођеном хрватском детету, *Дуга*, 18-31. III 1989, стр. 23-24.

потенција, окретањем националном питању, које је традиционално било везано за опозиционо деловање, постајала истовремено опозиција у оквиру СКЈ, сукобљавајући се са другим републичким вођствима, тако да је успела да буде „истовремено и власт и опозиција”.¹⁸⁾ Све је то било у функцији очувања партијског монизма и старог режима у име народа, употребом низа козметичких промена система, реформских захвата, како суштински би све остало непромењено, проглашењем популистичке мобилизације народа за демократску институцију.¹⁹⁾

Тако, упркос реформске реторике, Милошевић никад није прошао кроз политичку трансформацију, нити је судбину Србије везао за антикомунизам или тржишне реформе западног типа, већ је растућу опасност Срба историјским и етничким невољама подстицао путем медија, третирајући покушаје новоформираних демократских партија да створе алтернативу његовој национално-популистичкој револуцији као „националну издају”, пошто „национална опасност” није смањена. Он каже: „Данас су на сцени и они појединци и групе који су у време велике битке за Осму седницу и Косово, за интегритет Србије били у мишјој рупи. А сада када је посао завршен, изашли су из својих рупа позивајући народ у битке које нису водили, на пут који је нејасан и крвав, а у ствари тако најбоље служе оним снагама у земљи и иностранству које желе да руше тек изборене тековине за Србију, у Србији и Југославији. Када је грмело ћутали су”.²⁰⁾ И саме опозиционе партије биле су идеолошки растрзане између емоцијама набијеног „патриотског циља и конфликтних императива либерализма, што је владајућој партији пружало шансу да сузи социјалну основу српске опозиције, док јој *расион д'етат* „добро дошао да бесконачно одлаже привредну реформу и политичку либерализацију”,²¹⁾ настојећи да инструментализацијом националног заноса учврсти власт свог вође и контролу над Југославијом, ослањајући се на конзервативне снаге у ЈНА, како би сачували социјализам, тиме и јединствену Југославију. „Ми смо за јединствен Савез комуниста и зато што смо за јединствену Југославију... и зато нема никакве основе за стављање знака јед-

18) Д. Стојановић, „Трауматични круг српске опозиције“, *Република*, бр. 125-126 (1-31. 10) 1995, стр. II.

19) С. Михаиловић, „Парламентарни избори у Србији 1990, 1992. и 1993.“, *Гледишта*, год. XXXV, бр. 1-6/1994, стр. 33-34.

20) С. Милошевић, приликом посете РТБ Бор, у оквиру предизборне кампање за прве вишестраначке изборе у Србији. *Политика*, 2. XI 1990, стр. 5.

21) В. Вујачић, „Историјско наслеђе: националистичка мобилизација и политички исход у Русији и Србији: Веберовско виђење“, *Социологија*, вол. XXXVIII, бр. 3, 1996, стр. 390.

накости између догађаја у Југославији и у другим социјалистичким земљама. Оне руше данас један свет који смо ми срушили још 1948. (...) Ми Југословени смо своју земљу градили увек сами. Пошто нам је нико са стране није градио, неће је нико са стране ни рушити. Бар ми то нећемо дати. Оном снагом којом се Југославија стварала, мора бити у сачувана”.²²⁾ Оваквим становиштем јасно је назначен ратни расплет југословенске кризе и улоге ЈНА у том расплету („оне снаге којом се Југославија стварала”). Стога се права битка није водила ни на Косову, ни у Книну, већ за савезне институције, које иако ослабљене још увек су једино надлежне да изврше расподелу надлежности, између република и федерације. Њу, по оцени ЈНА угрожавају ново/стари политички покрети, јер: „прво, сви су антијугословенски и антикомунистички, друго, подразумевају разбијање Југославије, треће, подразумевају перманентне сукобе на овом подручју, четврто, у језгрима ових странака стоје поражене снаге из Другог светског рата, отуда у њиховим наступима осветничке најаве... пето, сарађују са деловима непријатељске емиграције у иностранству, коју сви други избегавају”.²³⁾

Али владајућа партија у Србији избегавала је вишепартијски систем, иако се он већ остваривао у другим деловима земље, а она има „најширу подршку народа”, која ни у условима вишепартизма не би изгубила власт, образлажући то „државним разлогом” губитка Косова, јер би „скоро два милиона” Албанаца, без обзира на име партије преузели власт. Зато је њена стратегија окренута практично обезбеђењу „потпуне демократије српској интелигенцији, у безпартијском плурализму”. Што се тиче Словеније у којој се остварује политички плурализам, и њеног утицаја на ток ствари у Југославији, Милошевић је оцењивао: „Позиција Словеније је јако ослабљена па и њен могући утицај. СК Словеније се практично искључио из СКЈ, јер је одбио да поштује закључке ЦК СКЈ о Уставу Словеније. Они су своју партију скоро ликвидирали, немају морално право да говоре о нама. Уосталом, не питамо их нити ћемо да их слушамо – игнорисаћемо их и омаловажавати. Имамо мо-

22) С. Милошевић, говор на 14. ванредном конгресу СКЈ (јануар 1990). Види: Југославију нико са стране није градио, неће је нико са стране ни рушити, *Политика*, 22. I 1990, стр. 1-2.

23) Ово су процене генерала Марка Неговановића, шефа Службе безбедности ЈНА. Б. Јовић, *Последњи дани СФРЈ*, Београд, 1996, стр. 115. Јовић каже (коментаришући предлог Будимира Лончара (министра иностраних послове) да их не можемо оспоравати идеолошким разлозима, позивајући се на социјализам и комунизам, већ позивом на демократију, интегритет земље, независност, равноправност народа и то утврдити законом, истичући да се најбоље сузбити спровођењем реформи): „Да ли је слепац или се прави луд. Брига њих за наше реформе, они хоће власт, а неки и отцепљење од Југославије”. Исто.

рално право на то”. Он сматра да ће с обзиром на вишенационални карактер Југославије, Запад схватити стратегију „демократског безпартијског плурализма”, као гаранцију за опстанак Југославије, јер би је вишепартијски систем „могао до краја раздробити”,²⁴⁾ па се нада да ће на Конгресу преовладати такав став и бити уграђен у нови Устав.

Ради остварења ових циљева српско руководство је планирало да прекине изолацију Анте Марковића (председник СИВ– а), појача активност на Косову „која је доста замрла”, интензивира сарадњу са свим републикама „изузев Словеније”, посебно задржи чврсту везу и сарадњу са Армијом. „Главна битка треба да се одигра на 14. конгресу СКЈ, да се сачува интегритет СКЈ и демократски централизам, бар статутарно (формално). Циљ је да Словенци остану сами, да им се не прикључе Хрватска и Македонија, а евентуално и БиХ. Барјак ће носити представници ЈНА, а ми ћемо подржавати, да не будемо ми на челу, јер би деловало одбојно за Хрвате и Македонце. Армија прихвата такву улогу”.²⁵⁾

Међутим, овакав сценарио доживио је неуспех, и поред прегласавања словеначких програмских докумената, као што су залагање за „Европу сада, за људска права и слободе, око федералног уређења, чак и основног карактера федералног уређења Југославије, као и иницијативе за преображај СКЈ у „савез самосталних републичких организације које се слободно повезују у СКЈ”. Словенци су сматрали да донете одлуке Конгреса „не задовољавају ни минимум онога што је тражио 11. конгрес СК Словеније у области економских и политичких реформи и преображаја СКЈ”, али, да ће се они и даље залагати за „демократски социјализам и за Југославију као заједничку државу равноправних и суверених република, и при том сарађивати са онима који ће имати нама слична програмска уверења. Са СКЈ (...) на слободној, договорној основи на темељу заједничких програмских опредељења и обостраног интереса”. Они су узели „на знање” одлуке већина на конгресу, али оне за њих нису биле прихватљиве и „не могу нас обавезивати”.²⁶⁾

24) Разговор са Слобом (13. X 1989.). Б. Јовић, *op. cit.*, стр. 61-62. Јовић сматра Милошевићеве аргументе логичним, али је мало вероватно да их инострани фактор прихвати „што њима баш и није толико стало до Југославије као у време хладног рата. Можда им је више стало до рушења „режима” него до опстанка Југославије”. Исто, стр. 62.

25) 10. I 1990. Састанак „код Слобе”. Присутни Пера (Грачанин), Слоба (Милошевић), Богдан (Трифуновић), Зоран (Соколовић), и ја” (Јовић). Б. Јовић, *op. cit.*, стр. 88.

26) Џ. Рибичић, Председник Председништва ЦК СК Словеније, у току расправе на амандмане на Декларацију конгреса, *Политика*, 23. I 1990, стр. 1. Он је након прегласавања словеначких делегата уз бурне аплаузе, чак и кад су сви словеначки делегати гласали против, сматрао да су се „нажалост стекли услови да напустимо 14. конгрес СКЈ” и да они „који се слажу са мном”, „то и учине”, што се и догодило. Исто. Пре тога председа-

Након одласка Словенаца, хрватски комунисти који су настојали да направе мост између мишљења Србије и Словеније, сматрајући да је „тешко говорити о југословенском карактеру СКЈ и руководства СКЈ” и да је доведен у „питање легитимност рада Конгреса”, предложили су прекид његовог рада „у име највећег броја делегата из СК Хрватске”, а да уколико се одлучи да се настави Конгрес, они не желе („барем највећи део”) да учествују у доношењу такве одлуке „ни гласањем за, ни гласањем против”.²⁷⁾

Такав предлог са српске стране, оцењен је као „распуштање и обезглављивање” СКЈ с неизвесним временом конституисања, што би у условима кризе произвело „веома тешке последице за СКЈ, за целу нашу земљу и њену будућност”. Зато Конгрес не треба да прихвати „било какав предлог да прекине са радом”, већ да у саставу који се по „свом сопственом уверењу и пред својом базом”, која их је послала на Конгрес „осећају обавезним да сачувају јединство СКЈ, наставе да раде и донесу одговарајуће одлуке, изаберу ЦК и утврде смернице за даљи рад, без прекида Конгреса”.²⁸⁾ Ово је наишло на категорично одбијање Хрвата, који су и сами напустили Конгрес, што Милошевић није очекивао, обзиром да трећина хрватске делегације су били Срби, и Конгрес је софистицираном одлуком, да се не прекида, а да датум одржавања треће пленарне седнице 14. ванредног Конгреса утврди накнадно ЦК СКЈ, ипак прекинут, гласовима из БиХ, Македоније, па чак и ЈНА, тако да је Конгрес одложен на неодређено време, поставши последњи Конгрес у историји Партије, која је држећи власт пола века, престала да постоји у судару два концепта будућности Југославије.

Био је то прелудиј драматичног распада Југославије, која је после Тита остала без још једног стуба носача који се ослањао на комунизам и братство и јединство. Они су нестали истовремено. Ретроспективно посматрано и нестанак Југославије у завршном расплету одвијао се по сценарију 14. Конгреса. Недовршени плурализам (избори су одржани само на републичком, а не и на савезном нивоу због противљења Словенија, Хрватске и Србије) и организовано „догађање народа” формирањем националних стра-

вајући Конгресом Милан Панчевски упозорио је С. Милошевића: „Чуо сам да Словенци намеравају да напусте Центар „Сава”, на шта је он одговорио: „Не верујем. Уосталом, може и без њих”. С. Ђукић, *Између славе и анатеме: Политичка биографија Слободана Милошевића*, Филип Вишњић, Београд, 1994, стр. 142.

27) И. Рачан, Председник Председништва ЦК СК Хрватске, *Политика*, 23. I 1990. стр. 1-2.

28) С. Милошевић, *Политика*, 23. I 1990, стр. 1. Милошевић је казао: „Имамо сасвим практичан предлог, да радно председништво сада да паузу у којој би се извршила верификација мандата новог броја делегата који сачињавају Конгрес после одласка делегата који су га напустили и да установи нови кворум. То је мој предлог”. Исто.

нака чији су пројекти стварања националних држава прихваћени тако лако и „спонтано” као најдемократичнији израз воље народа, само су убрзали процес (старог) довођења у питање политичке формуле Југославије, од које су одустали и они који су јавно прокламовали њено „очување” (Срби), допуштајући рушење њеног крхког мозаика, како би се на њеним развалинама градила властита национална држава под фирмом Југославије по сопственој мери и по свом циљу, назване „скраћена Југославија”. Срби који су живели ван Србије послужили би јој као природни мостобран, зашто је требало мало убеђивања, па и мало других посебних интереса због којих би Срби стали на „страну борбе за Југославију”. Тако је створена „прећутна”, више прећутна него изричита коалиција снага дојучерашњег „социјалистичког” поретка и идејно хетерогеног „националног покрета Срба”, па и *de facto* коалиција ЈНА и разноликих српских „патриотских снага”.²⁹⁾

У таквој атмосфери створане су током 1989/90. у републикама разноврсне политичке странке, од којих је највећи број националистичке провинцијенције, које су дошле у средиште политичких збивања потискујући партије и групе југословенске орјентације на њене маргине, једностраним избором етничког национализма, поштујући бар привидно, спољашње форме демократије, без напора да се промени монистичка структура, демократском трансформацијом. Развој се кретао привидом промена у оквиру државе – нације, доводећи до легализовања националног, уместо прокламованог политичког плурализма, сталним надраживањем националног осећања, која дају елементе националне кохезије једном својеврсном хибриду тоталитаризма и демократије. Све је то утицало да први демократски избори буду затварање могућности за Југославију и њена својеврсна негација, јер они који су победили наступали су с националистичким програмом, вешто комбинујући различите елементе, у чијој је основи било стварање самосталних националних држава, да би се осујетили планови других нација. То је изазивало њихове волентне реакције, особито оних делова изван оквира националних матица, претварајући их у отворене етничке сукобе око територија, распламсавањем „топографског” национализма. При том, он да би остао у преовлађујућем духу времена не напушта либералну реторику, сматрајући да је национална држава најважнија претпоставка демократије, због политичког схватања хомогености која пружа основу за етнички ексклузивизам стварања хомогених држава залагањем за државну поделу, или разграничење између ан-

29) С. Болчић, „Супротстављени интереси и распад Југославије“, *Социологија*, вол. XXXIV, бр. 3/1992, стр. 355.

тагонизираних етничких група, по чијем мишљењу је национална разноликост разорна за демократију па и саму државу. Те тенденције дошле су до изражаја и на првим вишестраначким изборим, а од којих су први одржани у Словенији и Хрватској (април – мај 1990.). Комбинујући негативне симболе Срба и Београда, повезујући националну сувереност и индивидуална права, националисти у Словенији су победили на платформи антикомунизма и просепаратизма прихватањем „лабаве конфедерације” као „транзиторне установе” до потпуне независности Словеније.³⁰⁾ У Хрватској је победила националистичко десничарска ХДЗ Фрање Туђмана, која је током целе кампање упирала прстом на „српски експанзионизам”, позивајући на борбу „за историјска и природна права хрватског народа на самоопредељење и националну независност”,³¹⁾ отцепљењем Хрватске парламентарним путем заступајући тезу о „нагодби са Србима”, који у „Хрватској иду на самоорганизовање рада одбране”.³²⁾

Друге републике организовале су изборе крајем године. Владајућа политичка елита у Србији дуго је остала на нивоу вербалне подршке политичком плурализму, а да је притиснута догађањима, невољно, неискрено и касно прогласила вишестраначки систем, позивајући се на „демократску” традицију. Она се проглашава новом реалношћу, која се мора признати обновом прошлости засноване на сновима и митовима, али и на фалсификатима. „Србија је скоро један и по век била у латентном или отвореном грађанском рату. Политички противник је третиран као непријатељ, који је морао бити и физички уништен. Зато је једна партија, са занемарљивом опозицијом или без ње, владала деценијама, а после силаска с власти – нестajала. Овај политички образац нису измислили комунисти. Он је старији од њих и жилаво се бори да их надживи”.³³⁾ Њихови наследници, нису схватили (или нису желели схватити) да је од животне важности, управо промена те матрице, како би се по-

30) Преображени комунисти који су иницирали и подржали словеначку независност добили су 17% гласова, али је владу организовала ДЕМОС (Демократска уједињена опозиција Словеније) састављена од 7 странака, које су све укупно добиле 55% гласова, појединачно од 3,5-13% гласова. Милан Кучан задржао је власт победивши на председничким изборима у другом кругу са 58%.

31) Ф. Артман, *Милошевић, дијагонала лауфера*, Дан Граф, Београд, 2001, стр. 67. У Србији победа деснице у Хрватској коментарисана је: „Јадни Срби су гласали за комунисте на челу с Ивицом Рачаном који је највише „заслужан” што су победили прооусташки кандидати. А кога ће другога? Судбина Југославије је доведена у питање, сада стварно и веома опасно”. Б. Јовић, нав. дело, стр. 138.

32) Б. Јовић, нав. дело, стр. 113, 114.

33) Ј. Перовић, „Симбол који опомиње“, *Хелсиника повеља* бр. 39 (април) 2001, стр. 31.

мирила са својим суседима и са светом, али и са самим собом на основама владавине права, верске и националне толеранције, друштвене покретљивости, конкуренције и отворености. То не схватити значи остати у сукобу с реалношћу и бити осуђен на ново губљење времена, сањањем „епске Србије” као државног програма и националне идеологије, уз задржавање амбивалентног односа према власти; поданичког и непријатељског, ослоњеног на слаб социјални потенцијал, високу неписменост, одсуство старог политичког плурализма, непостојања програмске конкуренције и велики удео војске и цркве у политичком животу. Додамо ли овоме сразмерно сиромаштво, немање заједничких граница с развијеним земљама Запада, мању спремност становништва за демократске промене и политички плурализам, исказивањем велике привржености поретку „реалног социјализма”, традиционалном сумњичавости према политичким променама, као и „приграбљавање” националног питања као окоснице свог програма пре других партија и унутар Југославије, онда можемо јасније сагледати успех наследника комунистичке партије у Србији и Црној Гори на првим вишестраначким изборима и њихове убедљиве победе, успостављањем система „доминантне партије”, „поларизованог плурализма” (конфликтног односа према опозиционим странкама), али ипак „недовршеног” система због бојкота Албанаца (Србија) и „умереног плурализма” (Црна Гора).³⁴⁾

Владајућа комунистичка партија пре увођења вишестраначког система, учврстила је комплетну владајућу структуру, партијску, полицијску, судску, медијску, па јој је остало само да промени име, обнављајући се кадровима националистичке „антибирократске револуције” србизације Југославије, који је увео у процес пропадања и сам српски народ, без кристалисане алтернативе. Групације које су имале катализаторску улогу у „антибирократској револуцији” имале су важну улогу, инфилтрације и контроле новонастајућих опозиционих странака прво, Српске народне обнове, затим Српског покрета обнове и Српске радикалне странке, језгра српске националистичке великосрпске опозиције,³⁵⁾ која се морала

34) Види опширније: В. Гоати, *Избори у СРЈ од 1990. до 1998. Воља грађана или изборна манипулација*, Центар за слободне изборе и демократију, Београд, 1999.

35) М. Васић, Ф. Шварм, Српске паравојне формације: 1990-2000, у: *У троуглу државне силе – војска, полиција, паравојска*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, 2001, стр. 60. Нова Пазова је постала кадровско гнездо Милошевићеве „националне револуције” 1988/89. Удружење „Сава” које је основа Мирко Јовић, колониста из источне Босне и „мали привредник” с подебелим досијеом у полицији („превртнут” у доушника путем уцене), осим тога што је било расадник професионалних митингаша, од којих се званична Србија ограђивала, истовремено им обезбеђујући „аутобусе, подршку, имунитет и логистику” (исто) прерасло је у политичку странку која се звала Српска народна

борити за терен који је чврсто запосела владајућа Социјалистичка партија Србије (СПС). Комбинујући комунизам и национализам, иако је прокламовала да је „пред свима нама, пред нашим добом време левице” и да „нико осим заиста, крајње конзервативних људи, не може оспорити идеале као што су економска и социјална једнакост, културна, национална и расна равноправност, слобода и достојанство сваког човека”. Стога на „левици не треба да страхују да ће се ова партија приближити десници, као што на десници не треба да се надају да ће се ова партија удаљавати од левице”.³⁶⁾ У том смислу ослањала се на „процене ситуације” и отворену подршку Армије, која се залагала за концепт модерне федерације”, савезне државе с „најнужнијим овлашћењима”, заснован на демократском социјализму, модерном, економски ефикасном, политички демократском, правно уређеном, а у социјалном погледу праведном и хуманом друштву. Оно се не може одбацивати због промашаја социјалистичке државе, јер „идеја социјализма историјски гледано припада будућности”. Отуда се сматрало парадоксалним „да нам се старо и историјски превазиђено сугерише као нешто ново”, оживљавањем „крајње агресивних” антијугословенских и антисоцијалистичких снага, које су „већ једном довеле до

обнова (СНО), чији је програм пред препуном салом 6. I 1990. тумачио књижевник Вук Драшковић, чији је циљ „стварање демократске и вишестраначке српске државе у њеним историјским и етничким границама”. *Политика*, 7. I 1990, стр. 6. Њене поруке званична власт је оценила као „обману” наводних бораца за демократију који „позивају на братоубилачки рат, нуде шовинизам и четничку каму, мржњу и терор, утврђујући границе нових држава и предлажу хаос... да у политичком животу Србије нема места за деловање фашистичких идеологија и странака као што је то случај са шовинистичком странком за коју је у Новој Пазови покренута иницијатива... Мржња и шовинизам који се у неким деловима земље подстичу према Србији и српском народу не могу бити никакво оправдање за такве појаве у политичком животу Србије”. Саопштење Председништва ЦК СК Србије, *Политика*, 9. I 1990, стр. 1.

- 36) С. Милошевић, Завршна реч на оснивачком конгресу СПС, 17. VII 1990, *Политика*, 18. VII 1990. СПС је настала уједињењем бившег СК Србије и ССРН Србије. У марту 1990, било је размишљања да ако се распадне СКЈ да се формира нова партија од СК Србије, СК Црне Горе, ССРНС и ССРНЦГ, да оснивачку групу чине Слободан Милошевић, Богдан Трифуновић, Борислав Јовић, Момир Булатовић, Мило Ђукановић, да се „укључе” Добрица Ђосић, Коста Михаиловић, да се „позову” Лазар Мојсов, Лазар Колишевић, Зденка Хас, Халил Трнавци и други угледни људи у оснивачку групу. Партија би се звала – Југословенска удружена социјалистичка демократска партија. Предлог је изнео Слободан Милошевић, Борислав Јовић, истичући да је имао „трочасовни разговор са Добрицом Ђосићем. Задовољан је”. Јовић је по свом сведочењу „скренуо пажњу” да се с Ђосићем не слаже у једном критичном питању, мада га цени, „да је Југославија преживела и да се не вреди борити за њен опстанак”, са чим се сложио Милошевић, а Јовић сматра да „ми у свом програму политичке борбе морамо задржати циљ очувања Југославије. Нека други постављају супротне циљеве, па где се сретнемо. При томе може Југославија без Словеније. Биће нам лакше. Лакше ћемо без њих са Хрватима”. Б. Јовић, нав. дело, стр. 125.

слома Југославије. У НОР сарађивале су с окупатором и биле политички и војно поражене. Пораз их поново очекује”.³⁷⁾

Међутим, нове опозиционе странке, победиле су у свим осталим републикама, потиснувши бивше комунисте у опозицију. У Македонији највише гласова појединачно освојила је националистичка партија ВМРО – Демократска партија за национално македонско јединство (37 од 120 места у парламенту), која се залагала за независност Македоније, док су пројугословенски, али све више склон за независност, Савез комуниста Македоније – Партија демократских промена освојила 31 мандат, Партија за демократски просперитет (етничка партија Албанаца) – 18, Савез реформских снага – 11, Социјалистичка партија Македоније – 4, Странка Југословена – 1, а за председника је изабран дугогодишњи комунистички лидер, Киро Глигоров.³⁸⁾

Вишепартијски избори у Босни и Херцеговини (новембар 1990) били су одраз националне демографије. Три националне партије добиле су гласова и посланика у парламенту, скоро пропорционално броју националног изјашњавања на попису становништва, Странка Демократске Акције (СДА) – 33,8%, Српска демократска странка (СДС) – 29,6%, а Хрватска демократска заједница (ХДЗ) – 18,3%. Ова муслиманско – српско – хрватска идила победе над комунистима, трајала је до братске расподеле власти. У складу с једнонационалним партијама, односно „једнопартијским” нацијама, од којих су две СДС и ХДЗ ослоњене и повезане с „великодржављем и национализмима Србије и Хрватске”, настојећи да „свој”

37) В. Кадијевић, „Идеја социјализма, историјски гледано, припада будућности, (интервју)“, *Политика*, 3. XII 1990. стр. 1, 5. Интервју савезног секретара за НО дат је уочи првих вишестраначких избора у Србији и Црној Гори.

38) Избори у Македонији одржани су 11. XI и 9. XII 1990. Светозар Вукмановић Темпо у својим мемоарима, бележећи свој разговор са Титом, о томе да ли се може писати истина о личностима на најодговорнијим функцијама, које су током револуције имале супротно становите Партији, изричито наводи Киру Глигорову, који је скоро све време рата провео у Скопљу као „чиновник у установама окупатора” придруживши се партизанима тек у пролеће 1944. За време боравка у Скопљу није прихватао линију Партије „уједињавања македонског народа с осталим народима Југославије, што је било у складу са ставом бугарске партије”. Темпо каже, да је сачуван Манифест Главног штаба Македоније, где је јасно изложен циљ борбе „уједињене с осталим југословенским народима у борби за нову Југославију...” али и други документ назван „Контраманифестом” у ком се поред осталог каже „да македонски народ нема ничег заједничког с Југославијом”. Он је растурен по Македонији једновремено с Манифестом Отачественог фронта Бугарске, у којем је изложена иста линија. На чело групе која је саставила и растурила Контраманифест, био је Киро Глигоров. Темпо каже да је Титу саветовао: „Добро би било да изоставиш оно о Глигорову. Знаш незгодно је. Он је сад члан Извршног бироа Председништва СКЈ”. С. Вукмановић, *Мемоари, кампања или полемика*, III, Народна књига, Напријед, Београд – Загреб, 1985, стр. 28.

народ на овај или онај начин припоје Србији и Хрватској.³⁹⁾ Зато је постављена теза о јачању „динарске кичме” српског народа. Она би се протезала од „Васојевића, преко Босне и Херцеговине, Книнске Крајине, па све докле има Срба”. У том смислу Народна странка Црне Горе и СДС, БиХ и Крајине, сматране су „сестринским” странкама, а не „братским”, као комунистичке, јер „сестрински однос није тако агресиван као братски”. При том се полазило од тога „да Југославија мора опстати, без обзира на то колика ће она бити”. У њој не морају бити сви Јужни Словени. „Бугари рецимо никада нису били. Па не морају ни Словенци”, а Хрватима се признаје право на отцепљење, подразумевају и „само отцепљење хрватског народа. Босни и Херцеговини је мјесто у федеративној Југославији и то са статусом самосталне федералне јединице мада их умјесто садашњих шест убудуће било само три или четири”.⁴⁰⁾ Тако би на југословенској политичкој сцени били „природно артикулисани национални интереси” и не би имало потребе да у и онако малој Југославији неко тражи „мини државу”, ако њихове потребе и интересе гарантују националне странке и њихова парламентарна права. Одатле се чини да су „националне странке перспективније од државно републичких” и „природнија и реалнија могућност за постајање, мање вештачке, демократске Југославије”.⁴¹⁾

Муслимани из Санџака, такође су организовани преласком националних странака преко републичких граница, под фирмом СДА из Сарајева, у чему су српске националне странке виделе „хомеинијеве прсте” (М. Комненић), „претварање древне земље Немањића у псеудо орјентални спахилук небољшевичког типа” (Б. Матић), док је Вук Драшковић, на митингу СПО у Новом Пазару, онима који су 29. јула 1990. (дан оснивања СДА Санџака) скандирали „Турска, Турска” поручио да „иду за Турску или друге земље, и да ће им Србија показати путоказе, јер тамо где су Сопоћани, Петрова Црква и Ђурђеви Ступови, где је рођена Србија не може бити Турака”, додавши да Муслимани не треба да се боје Срба, али

39) М. Ђилас, „Босански чвор“, *Политика*, 22. V 1991, стр. 16. ХДЗ БиХ је огранак ХДЗ из Загребa, док је СДС БиХ повезана с СДС Крајине. Добрица Ћосић је предлагао уједињење ове странке с Милошевићевим СПС. Он је лично утицао на Јована Рашковића да формира СДС у Хрватској, док се у Црној Гори Ћосић ослања на Народну странку Новака Килибарде. Б. Јовић, нав. дело, стр. 193.

40) Р. Караџић, (председник СДС БиХ), „Време препознавања, о националном буђењу Срба у БиХ (интервју)“, *Дуга*, 18–31. VIII 1990, стр. 11, 13. Добрица Ћосић је хвалио српско руководство у Босни на челу с Караџићем као „врло интелигентно и врло поуздано”. Б. Јовић, нав. дело, стр. 193 (подвукао М.Ш.).

41) Н. Кољевић, „Природна и неприродна Југославија“, *НИН*, 7. XI 1990, стр. 25.

може доћи време када Срби могу да престану да на камен одговарају хлебом, већ могу узети и бич”⁴²⁾

Иначе, програмском декларацијом, СДА из Сарајева, дефинисана је као „политички савез грађана Југославије који припадају муслиманском културно–повијесно кругу као и свих других грађана Југославије који прихватају програм и циљеве странке”⁴³⁾ По оцени челника СДА, Алије Изетбеговића програмски СДС и СДА се битно не разликује кад је реч о заједништву, људскости, доброј вољи, заједничком животу и хуманости. Циљ им је тежња да сачувају слободу БиХ и задрже Југославију, да заједнички нађу решење да се „Југославија не распадне, јер је муслиманском народу највише у интересу да Југославија опстане.”⁴⁴⁾

Све то показује да су ефекти политичког плурализма „тотал-национализма”, представљали огледало националних подела, изделивши целокупни простор Југославије и њених република националним партијама, са скривеним и јавним „дневним редом”, где је национално обележје долазило све више до изражаја. То потврђују и резултати емпиријског истраживања „Југославија на кризној прекретници” организованог 1990. у свим југословенским републикама и покрајинама. Испитаници су на питање о будућности Југославије у подједнаком обиму дали два опречна одговора: једни су земљу видели као федерацију, а други као конфедерацију. Линија разликовања скоро се идентификовала са национално-религијском припадностима испитаника, док су материјални статус, пол, занимање имали маргинални утицај. За федерацију су се у највећем проценту изјаснили Срби, Црногорци и Југословени, као и припадници православне вере, док су другу опцију заступали Словенци, Хрвати, Албанци и респоденти католичке и исламске вероисповести.⁴⁵⁾ Ови резултати показују да грађани мисле према својој националној припадности, а резултати првих вишестраначких избора у југосло-

42) Политика, 10. IX 1990, стр. 6. Митинг СПО одржан је у Новом Пазару 9. IX 1990. Неколико хиљада Муслимана изашло је на пут према Петровој цркви када су требали да прођу челници СПО, најчешће узвикујући: „Побићемо четнике”. Широке сукобе морали су да спрече специјалци сузавцем. Митингу СПО према процени Политике присуствовало је око 20.000 људи.

43) Програмска декларација, издавац СДА, иницијативни одбор, мај 1990, стр.1. Оснивачки конгрес СДА био је 26. V 1990. у Сарајеву, док је СДС БиХ основана 12. VII 1990. у Сарајеву.

44) А. Изетбеговић (на оснивачкој скупштини СДС БиХ у Сарајеву), пожелело је добродошлицу новој странци примећујући да је „долазак српске странке очекиван и раније”. Политика, 13. VII 1990, стр. 9. и националне мањине, Албанци на Косову и Македонији, као и Мађари у Војводини формирали су странке на националној основи.

45) Види опширније: В. Гоати, Југославија на прекретници – од монизма до грађанског рата, Југословенски институт за новинарство, Београд, 1991.

венским републикама, потврдили су да они тако и гласају, не уважавајући довољно мултиетнички и мултиконфесионални карактер републичких друштава, па ни Југославије као целине, чији су се међунационални конфликти тешко могли решити путем манипулације политичких институција, без спремности свих националних актера на конструктивну сарадњу. Конфротацијске стратегије политичких елита, које на овим просторима нису никада недостајале, потапале су и потопиле напоре за реформом заједничке државе, засноване не на заједничким циљевима у будућности, него на жељи да се од ње што пре отарасе. Обновљене националистичке странке, то су успешно и обавиле. Политички плурализам, као национални монизам, у потпуности је дезинтегрисао Југославију. Кулминација тог процеса завршила је распадом државе и друштва. Домен њене алтернативе предат је прошлости и историји. Тај лом извршен је путем, како би Талкот Парсонс казао „трансформативних једначина” чији многи саставни елементи, за невољу, још увек нису познати, а мобилисани ресурси наше друштвене науке, у сврху проширивања и сређивања нашег знања о људском понашању у том лому, врло су скромни, боље рећи симболични. Чист *ad hoc* емпиризам, у том погледу, не може нас задовољити.

Milojica Sutovic

POLITICAL PLURALISM AND/OR NATIONAL MONISM

Summary

Renovation of the political pluralism in ex-Yugoslavia comes the process of her desintegration of state and society by the national seams. Taking off the comunist monopole bu the national monopole, it comes a scattering of common state bz the scenarz of the 14. Congress of the Aliance of Communists of Yugoslavia. The destruction of the Communist Party was before the destruction of Yugoslavia.

Key words: Yugoslavia, communism, polithical pluralism, nationalmonism, desintergration, destruction.

ЛИТЕРАТУРА

- Artman, F., *Milošević, dijagonala lauffera*, Dan Graf, Beograd, 2001.
Berend, I., *Centralna i Istočna Evropa: 1944-1993*, CID, Podgorica, 2001.

- Bolčić, S., „Kako iz političke krize”, *Naše teme*, god. XXX, br. 12., 1989.
- Bolčić, S., „Suprotstavljeni interesi i raspad Jugoslavije”, *Sociologija*, vol. XXX-IV, br. 3. 1992.
- Bollerup, R. S. and C. D. Chrisensen, *Nationalism in Eastern Europe: Causes and Consequences of the National Revival and Conflicts in Late – Twentieth – Century Eastern Europe*, Macmillan Press, London, 1997.
- Bose, S., „State Crises and Nationalities Conflict in Sri Lanka and Yugoslavia”, *Comparative Political Studies*, vol. 28. № 1. 1995.
- Dal, R., *Dileme pluralističke demokratije*, BIGZ, Beograd, 1994.
- Dal, R., *Demokratija i njeni kritičari*, CID, Podgorica, 1999.
- Đukić, S., *Između slave i anateme: politička biografija Slobodana Miloševića*, Filip Višnjić, Beograd, 1994.
- Gebert, K., „The Political culture of Central Europe”, in: M. Salter (ed.), *After the Revolutions Democracy in East Central Europe*, Life&Peace Institute, Uppsala, 1996.
- Goati, V., *Jugoslavija na prekretnici – od monizma do građanskog rata*, Jugoslovenski institut za novinarstvo, Beograd, 1991.
- Goati, V., *Izbori u SRJ od 1990 do 1998. Volja građana ili izborna manipulacija*, Centar za slobodne izbore i demokratiju, Beograd, 1999.
- Grej, Dž., *Liberalizam*, CID, Podgorica, 1999.
- Ingrao, Č., „Deset nenaučenih lekcija u Srednjoj Evropi – pogled istoričara”, : *Nenaučena lekcija: srednjoevropska ideja i srpski nacionalni program*, Č. Ingrao i L. Vrkatić, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2001.
- Јовић, Б., *Последњи дани СФРЈ*, Б. Јовић, Београд, 1996.
- Кољевић, Н., „Природна и неприродна Југославије”, *НИИ*, 7. XI 1990.
- Mihailović, S., „Parlamentarni izbor u Srbiji 1990, 1992 i 1993”, *Gledišta*, god. XXXV, br. 1–6. 1994.
- Perović, L., „Simbol koji opominje”, *Helsinška povelja*, br. 39. 2001.
- Stojanović, D., „Traumatični krug srpske opozicije”, *Republika*, br. 125-126. 1995.
- Vasić, V. i Švarn, F., „Srpske paravojne formacije: 1990–2000“, u: *U trouglu državne sile – vojska, policija, paravojska*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2001.
- Vujačić, V., „Istorijsko nasleđe: nacionalistička mobilizacija i politički ishodi u Rusiji i Srbiji: Veberovo viđenje”, *Sociologija*, vol. XXXVIII, № 3. 1996.
- Zimmerman, V., *Poreklo jedne katastrofe: Jugoslavija i njeni rušitelji*, Dan Graf, Beograd, 1996.
- Žilijar, Ž., *Fašizam koji nadire*, Radio B92, Beograd, 1999.